

СОЦІАЛЬНА ПАНОРАМА ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА В УМОВАХ ПОЛІТИКИ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Цихуляк І. М.

ВСТУП

Сукупність політичних, соціально-економічних, національних, релігійних факторів Галичини та геополітичні інтереси великих держав – створили передумови і значною мірою зародили новий період у житті західноукраїнських земель, що розпочався з чисельних розділень Східної Європи і панування в краю династії Габсбургів. З настанням 1772 року, поміж російською імператрицею Катериною II та пруським королем Фрідріхом II, тривали перемовини щодо першого розподілу земель Речі Посполитої. Стороною коаліційної тріади був і Габсбурзький монарх Цісар Йосиф II. Правлячи монархією спільно зі своєю матір'ю Марією Терезією, він домагався трьох основних вимог. Австрія мала отримати: 1) землі між Віслою та Карпатами; 2) соляні копальні біля Кракова; 3) місто Львів, що мало стати столицею краю. В серпні 1772 року, у Петербурзі, після нетривалих земельно-адміністративних торгів, представники Пруссії, Росії та Австрії підписали трактат, згідно якого, територія Галичини, що перебувала під протекторатом польської корони з 1387 року, була приєднана до багатонаціональної Австро-Угорської імперії. Отриманим на підставі міжнародного патенту, галицько-волинським землям нові господарі дали офіційно назву «Коронний край Королівство Галичини і Володимирії». Інкorporація земель, збіглася у часі з першою хвилею модернізаційних реформ, які запроваджувала у життя династія монархів. Таким чином, Галичині судилося пережити усі суспільно-політичні процеси, що відбувалися в лоні великої імперії. Незважаючи на поневолюючу політику Австро-Угорської монархії, продовжувала, хоч і повільними темпами розвиватися українська культура. У тісному зв'язку з економічними та соціально-політичними процесами розвивалось і духовне життя Галицького краю. Вирішальне значення для піднесення самобутності українського народу мала освіта. Розвиток промисловості, торгівлі, міст вимагав дедалі більшої освіченості працівників, що в свою чергу зумовлювало збільшення кількості навчальних закладів та учнів.

Революційна хвиля, що прокотилася Європою 1848–1849 років, започаткувала новий етап модернізації імперії – було скасовано кріпосне право, проголошено конституцію, створено парламент. Незважаючи на поразку, події середини XIX століття, мали важливі позитивні наслідки. Були зліквідовані перешкоди розвитку галицьких терен. Одним із здобутків революційних подій, стала активізація національно-визвольної боротьби народних мас, піднесення рівня національної та політичної свідомості. Ці зміни позитивно відбилися на житті західноукраїнських земель, активізували суспільну діяльність населення, особливо у культурній, духовній та суспільно – культурній сферах. Загалом розвиток української культури другої половини дев'ятнадцятого століття, став логічним продовженням духовних пошуків народу попередньої доби, спробою врахувати здобутки світового досвіду, своєрідною предтечею культурного оновлення XX століття. Прийняття Конституції 25 березня 1848 року, боротьба слов'янських народів за свої права та політична діяльність поляків в Галичині, стали причиною більш активного зацікавлення галицьких русинів політичними справами. Бачачи, як поляки «стоять за свою народність, як зав'язуються в комітети, собранія й общества, щоби надь собою промышляти й изь конституційныхъ правъ пріобрѣсти для себе все возможное, руськи львовяне постановили также соединитись вь одно политическое тѣло, такъ звану «Русскую Раду» во Львові й стремитись кь пріобрѣтенію конституційныхъ правъ й свободъ для своего народа»¹. Саме галицьке духовенство стало ініціатором зав'язання «Русскої Ради» у Львові. Її діяльність стала поштовхом для поступового національного і духовного відродження українського народу у другій половині XIX століття. Засновники «Рускої Народної Ради» прагнули, «порозумѣваючися съ народомъ, его заступати, надь его потребами промышляти и надь его свободами чувати»². Перша «Відозва до руского народу» окреслювала основні напрямки майбутньої діяльності членів Ради: 1) зрівняння обряду, прав Церкви і священників з правами інших обрядів; 2) розвиток руської народності: а) через викладання рідною мовою предметів у школах і гімназіях; б) через впровадження руської мови в урядові заклади і державну документацію; 3) дотримання конституційних прав у відношенні до потреб народу³. Ці завдання лягли в основу Петиції до тодішнього австрійського цісара Фердинанда від 25 травня 1848 року. Заохоченні

¹ Заклинський А. Записки Алексея Заклинского приходника Старих Богородчан. Львовь, 1890. С. 38.

² Зоря Галицька. Періодичне видання. 1:1848. С. 1–2.

³ Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 310.

підтримкою з боку уряду, члени Ради, а під «Відозвою» підписалися 65 членів на чолі з єпископом Григорієм Яхимовичем, розпочали свою діяльність. Активна просвітницька праця, поширення знань своїх конституційних прав, дбання про потреби народу принесли загальне визнання і швидке поширення їхніх ідей. В короткому часі було створено багато філій львівської головної Руської Ради по провінційних містечках і селах⁴.

Таким чином, Галичина Австро-Угорського періоду, являється «дослідницькою лабораторією», в аналітичній ретроспективі якої відзеркалюється складна симфонія та переплетіння соціальних, політико-адміністративних, релігійно-обрядових, класово-економічних й світоглядних та міжнаціональних трансферів.

1. Політико-просвітницька діяльність греко-католицького духовенства

Втілення у життя поставлених перед собою завдань Руська Рада прагнула вирішувати конституційним шляхом. Це було можливе лише за умови активної участі руських послів у парламенті. І тому, отримавши державну підтримку для своєї діяльності, члени Ради розпочали активну підготовку до майбутніх виборів. Як результат, «у виборах першого австрійського парламенту українці мали 39 депутатів на 96 послів з Галичини; було між ними 27 селян, 8 священників і 3 світських людей – склад репрезентації був характеристичний для тогочасного соціального обличчя Галичини»⁵. Рада не зовсім була задоволена виборами⁶. Хоч до парламенту і вибрали 8 священників та цієї кількості виявилось замало для продуктивної праці, тому що селяни-посли, крім того, що не знали німецької мови, мало розумілися у політичних справах.

Найважливішим рішенням, яке прийняв уряд, було скасування 3/15 травня 1848 року панщини, а потім, знесення пропінатії⁷, розгляд справ про податки і судові позови щодо власності громад та ін. Наші послы добилися оплачуваної посади руського перекладача, роз'яснення

⁴ Сарбей В. Національне відродження України. Київ, 1999. С. 123.

⁵ Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 285.

⁶ «Показується, що не дуже народ наш рускій перся при виборах за ученими русинами, коли другі народи найученіших вибирали і за священниками своїми русконародними, котри так много мають терпіти і так много мають гризоти, що ся уймають за справою народа свого руского». Зоря Галицка. Періодичне видання. 3:1849. С. 14.

⁷ «Примус горілки і пива – селяни змушені були купувати панську горілку. Часом вона могла бути оплатою за панщизняну працю». Зоря Галицка. Періодичне видання. 99:1850. С. 636.

деяких законів, але основною ціллю їх парламентарної діяльності була вимога поділу Галичини на дві провінції⁸ і введення руської мови в навчальні заклади та урядові установи. Враховуючи переважаючу кількість послів інших національностей, незначний відсоток русинів не міг докорінно змінити ситуацію в Галичині. З часом це негативно відбилося на українському суспільстві. Бачачи, що діяльність послів не носить очікуваних результатів, більшість селян поступово розчарувалась і відмовилася від активної участі у політичних справах⁹.

Незважаючи на чисельну перевагу інших послів та на негативну реакцію з боку польських урядовців, українські депутати намагалися хоч якось вплинути на існуючу ситуацію. Відомо багато їхніх промов, виголошених як протест, чи як захист законів, що приймалися. Більшість з них належать священикам, як єдиним освіченим і політично грамотним представникам народу. Так, єпископ Яхимович виголосив промову про необхідність поділу Галичини на дві провінції¹⁰. Отець Григорій Шашкевич вніс пропозицію утворити і комісії, які б займалися громадськими кривдами і вирішували суперечки селян з дідичами¹¹. Виступ селянина Івана Капушак був спрямований проти відшкодування панам за знесення панщини¹². Промова отця Михаїла Куземського, спрямована проти затвердження посади канцлера Галичини, показує наскільки важко було русинам діяти в опозиції до інших послів, зокрема поляків: «Ви устранили при надаванні приходствъ терно¹³, дабы священникъ былъ зависымъ отъ всьѣхъ ѣ служилъ вашимъ политическимъ целямъ. Радою повѣтовою вы связали руки сельской громадѣ ѣ теперь думаете еще больше стѣснити ю своимъ проектомъ соборной громады. Хотя народъ мретъ отъ голода, вы избѣгаете вопроса о льсахъ ѣ пастбищахъ. Если мы защищаемъ народъ отъ несправедливости ѣ хотимъ спасти его отъ голодовой смерти, то вы называете насъ комунистами – если мы боронимъ нашъ языкъ ѣ нашу

⁸ Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 52.

⁹ Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ, 1993. С. 331.

¹⁰ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1771–1850). Ч. 1. Львов, 1896. С. 331.

¹¹ Зоря Галицька. Періодичне видання. 9:1849. С. 53.

¹² Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX. В: *Ковчег*. 2:2000. С. 115–148.

¹³ «Право покровительства римо-католицьких світських людей над українськими парафіями. За австрійського панування ця практика була широко розповсюджена. Покровителі мали право призначати священників для своєї парафії. Часом покровителями українських церков були євреї. Покровителі бажали мати для своїх церков покірних священників, які б вірно виконували інтереси покровителя-власника». Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 13.

церковь, то називаєте насъ москалями, шизматиками, й фотіанами. Чорная будущность стоить предъ нами. Теперь вы хотите канцлера...»¹⁴

Отець Олексій Заклинський так згадує про свою діяльність в державній думі (1873–1879): «Посольскую мою должность исполнял я съ неустрашимостію й не боялся сказати слово правды каждому, кто провинился въ виду нашего народа, кто допускался на немъ кривды или кто отказовалъ ему въ правахъ, заporученныхъ конституціею й обовязующими законами. Моя рѣчь на захист Станіславської єпархії произвела была глубокое впечатлѣніе въ посольской палатѣ державной думы, й именно для того министръ Земляковскій предпринялъ всякій мѣры, чтобы мене при слѣдующихъ выборахъ въ державную думу не допустить»¹⁵. Позитивним моментом виборів 1848 року була політична одність серед народу¹⁶. Хоч русини і не мали переважаючої кількості голосів, однак вони були одностайні у своїх поглядах.

Пізнiші вибори, починаючи від 1860-их років, відбувалися в умовах наростаючого поділу в руській спільноті на різні національно-політичні угруповання, зокрема на москвофілів і народовців. Це негативно впливало на діяльність послів. Незважаючи на те, що депутовані до парламенту обирались більшістю голосів виборців, окремі з них були змушені відмовлятися від своїх мандатів під впливом політичної більшості в уряді. Це ще більше ослаблювало і так малий відсоток українських делегатів та негативно відбивалось на результатах голосування, а згодом і на реакції русинів щодо діяльності парламентських репрезентантів.

Члени Руської Ради діяли не лише як послы в уряді. Основний напрямок їх діяльності був спрямований на політично-просвітницьку працю серед руського народу, в основному серед селян. Хоча Руська Рада користувалась великою прихильністю населення, однак траплялись і прикрі моменти в її діяльності. Відомі випадки, коли священникам, які хотіли заснувати Ради на місцях, погрожували¹⁷. Крім того, поляки видавали маленькі брошурки (наприклад, «Справу руску» Домбчанського, «Червону Русь року 1848» Пеглевича і т. п.)¹⁸, в яких виступали проти ідей русинів, зокрема проти поділу Галичини на дві провінції. Ці книжечки поширювались серед народу. Хоч і небагато

¹⁴ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 265.

¹⁵ 15. Заклинський А. Записки Алексея Заклинського приходника Старих Богородчан. Львовь, 1890. С. 119.

¹⁶ «Галицька Русь була під той час одноцільна. Ми ще не знали ніяких партій, ні котерий. Всяди віяла щирість і любов до свого». Вахнянин А. Спомини з життя. Львів, 1908. С. 42.

¹⁷ Зоря Галицька. Періодичне видання. 5:1848. С. 19.

¹⁸ Новини. Періодичне видання. 8:1848. С. 29.

знайшлося серед українців прихильників їхніх ідей та це, все-таки, негативне відбивалось на діяльності Ради.

Підбурювання поляків проти руських священиків не мали великого впливу, однак змушували членів Ради більш активно проводити просвітницьку роботу серед людей. Як приклад можна навести допис одного кореспондента газети «Зоря Галицька», в якому він обстоює руське духовенство: «Они сами знают, же то неправда (що духовенство підбурює народ до грабунку), але хочуть так народь нашь передь светомь очернити, й духовенство яко оучене заклопотати й застрашити, абы не обставало правами народными, а гадають си, якь духовий оумовчат, то темный сельскій народь не буде знати яку они сьтъ на него заставили. – Кажуть поляки: що такь духовнымь тіпатися въ справы народни? имь ся молити. Тай они ся молят; але чижь отечестволюбіе не естъ повинностію каждого? Чы наши священники для дѣтей своих не мали бы ся справою народною займати? Щожь бы люды на тоє сказали, якь бы духовий не хотели имь поради дати? Тай чому якь прійде право, то даеся духовнымь абы го народови голосили? Чому давно не противилися они тому, але того хотѣли, абы духовни голосили народови повинности подданчи? – А видите люды! сами Поляки признають, якь то духовни ваши стараются о права ваши!»¹⁹

Коли в Галичині руське священство протистояло лише політичному впливу поляків, з інших частинах Австрійської імперії, наприклад, в Угорщині, русинам доводилось боротись проти політичного, а часом і фізичного, тиску місцевої влади. Так, «когда правительство въ 1854 году отняло свое покровительство угро-россамъ, національная жизнь у нихъ пригложла й поддерживаемая была единственно влияніемъ галицкой Руси»²⁰. Русини намагались протидіяти політиці асиміляції з іншими народами, яка поширювалась і з боку держави, і з боку місцевої влади²¹.

Незважаючи на сильний тиск з боку поляків, русинам таки вдавалось переводити до сейму частину своїх депутатів. У 1848 році до парламенту було обрано 39 послів, з них 8 священиків, які активно стояли в обороні народних прав. Однак з кожними виборами ставало все тяжче просувати руських кандидатів до уряду. Польська опозиційна партія використовувала різні способи для переконання селян не голосувати за своїх вибранців²². Комітет Куземського, що активно

¹⁹ Зоря Галицька. Періодичне видання. 10:1849. С. 58.

²⁰ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владеніем Австріи (1850–1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 64.

²¹ Новини. Періодичне видання. 3:1849. С. 10.

²² Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владеніем Австріи (1850–1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 222–323.

працював на виборчому полі в 1860-их-1870-их роках, на виборах 1861 року спромігся перевести до сойму 40 руських послів. Це складало поблизно 1/3 загального числа депутатів з Галичини. Засноване у 1870 році у Львові політичне товариство «Русская Рада», у 1873 році змогло перевести вже лише 15 депутатів у державну думу, а в 1879 році – тільки 3 кандидатів. Руське духовенство намагалось всіма силами протистояти сильному політичному тискові поляків. Отець Олексій Заклинський, приходник Старих Богородчан, так згадує вибори 1870 року: «По Богослуженіи произнесъ я къ русскимъ вырателямъ подъ церковью рѣзкую выборную рѣчь, порушившую всѣ кривды русскаго народа въ Галичинѣ... Та рѣшительная моя рѣчь такъ поправилась выбирателямъ, всѣ они оставили польскаго й даже захваленаго мною русскаго кандидата (о. Яворскаго) й великимъ большинствомъ голосовъ выбрали мене на посла»²³. Вибори 1881 року проходили в ще складніших обставинах²⁴.

Завдяки просвітницькій діяльності, спочатку Руської Ради, а потім різних комітетів, галицьке суспільство почало пробуджуватися і більш активно втручатися в політичні справи. Все більше і більше освічених людей займались громадськими справами. Почали утворюватися різні політичні партії. Священики поступово відходили на задній план, вертаючись до своїх властивих обов'язків. Але, навіть наприкінці XIX століття русини далі продовжували вважати своїм політичним вождем митрополита, а з ним і руське духовенство²⁵.

Галицькі священики діяли не лише на політичному полі. Деякі з них приймали досить активну участь у військових справах. Наприклад, отець Йосиф Левицький займався у 1848 році формуванням руської гвардії. Він залучив до цієї справи тодішнього василіяньського ігумена Юстина Ганкевича. За їх ініціативою були організовані перші загони народного ополчення²⁶. Хоч влада не підтримала ідеї створення національно-руської гвардії, та цей почин спричинився до організації своєрідних «загонів самооборони» на місцях. Вони засновувались з ініціативи місцевих священиків і складались, в основному з селян. Ці загони обороняли свої села від нападів озброєних мадярів.

Ще одним, не менш важливим і впливовим, засобом просвітництва серед народу були газети. «Зоря Галицька», редактором якої був отець

²³ Заклинський А. Записки Алексея Заклинского приходника Старих Богородчан. Львов, 1890. С. 117.

²⁴ Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 412.

²⁵ Душпастирь. Періодичне видання. 23:1890 С. 733.

²⁶ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850–1895). Ч. 1. Львов, 1896. С. 276.

Антоній Павенцький, дала поштовх розвитку власної української преси. Заснована у 1848 році як друкований орган Руської Ради, газета стала основним просвітницьким джерелом для загалу українського населення. Маючи серед своїх передплатників священників, чиновників, вчителів, селян, вона намагалась задовільнити потреби всіх. У ній можна було знайти відгуки на всі проблеми тодішнього суспільства, починаючи від політичних і економічних новин та закінчуючи порадами сільським господарям і закликами дотримуватись гігієни. Ця газета дала поштовх до заснування інших періодичних видань, таких як «Новини», «Пчела», «Вістник», «Рускій Сіонь», «Церква і школа», «Семейная бібліотека» та багато ін. Не всі видання існували довгий час (через малу кількість передплатників), але основний їхній внесок полягав у зацікавленні людей власною літературою, історією та ін. науками. У 1860–1880 роках основними дописувачами газет були священники. З часом газети набули політичного відтінку, але їхній вплив на формування українського суспільства, особливо на молодь, залишався і далі великим.

Як бачимо, греко-католицьке духовенство великою мірою спричинилося до пробудження галицького суспільства «изъ летаргического сна». В міру своїх можливостей священники намагались обстояти свій народ і перед урядом і перед іншими народами, їхня участь у галицькому соймі і в державній думі, організація різних політичних комітетів, просвітницька діяльність серед народу, виховання молоді стали причиною загальної поваги до особи священика, який був одночасно і духівником, і вчителем для народу²⁷. Адже, «если поровняемъ политичну дѣяльність нашихъ архіереѣвъ зъ такоюжь ѣностью архіереѣвъ у иншихъ народѣвъ, то поровнянье вышадѣ въ высокой мѣрѣ въ корысть нашихъ архіереѣвъ, ѣ тымъ ще больше, коли зважить ся ті обставины, въ якихъ наши архіереи находятъ ся»²⁸.

2. Літературно-видавнича діяльність

Заснування у 1848 році «Галицько-Руської Матиці»²⁹ відкрило ще один напрямок для просвітницької діяльності руського духовенства – працю на літературній ниві³⁰. Одним із засновників «Матиці» був

²⁷ В особі духівника «праця капелана, на учителя, урядника, услужника краєви, господаря, мужа і отця в одно сліяна». Зоря Галицька. Періодичне видання. 64:1851. С. 21.

²⁸ Душпастирь. періодичне видання. 1:1892. С. 16.

²⁹ Пчела. Періодичне видання. 8:1849. С. 123.

³⁰ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850-1895). Ч. 2. Львов, 1896. С. 42.

митрополит Михайло Левицькій, який підтримував її різними дарами³¹, частина членів також належала до числа духовних.

Товариство ставило за ціль просвітницьку і літературно-видавничу справу, що мала охоплювати багато напрямків суспільного життя³². Членами "Матиці", крім фізичних осіб, рахувались і особи юридичні: громади, парохії, деканати, монастирі та ін. Оскільки для вступу до нового утворення потрібно було вносити певну суму (50рен.)³³, тому й число членів не було стабільне. Найбільше їх нараховувалося в 1850 році – 193 членів (з них 126 були фізичними особами, а 67 юридичними), у подальші роки кількість зменшувалась (у 1851 році на 73 особи, а у 1853 році – на 29)³⁴. Таке явище негативно відбивалось на діяльності товариства. Враховуючи те, що видання підручників, книжок і різної популярної літератури проводилось за рахунок коштів, які надходили з членських внесків, то й зменшення числа прихильників "Матиці" боляче вдаряло по бюджету, що у свою чергу відбивалось на видавничій справі. Однак незважаючи на складний фінансовий стан, товариство продовжувало існувати, а його видання користувались популярністю серед народу. За час свого існування "Матиця" видала понад 80 книжок різного спрямування³⁵: церковні требники, молитвеники, наукові праці, історичні огляди. Великим попитом серед руського населення користувались "Букварі" та шкільні підручники³⁶. Це стає зрозуміло, якщо врахувати постійно зростаючу кількість народних шкіл. З друкарні товариства виходили також і різні періодичні видання, такі як "Науковий Сборник", "Галицькій історическій сборник", "Літературный Сборник" і ін. Діяльність "Матиці" немало спричинилася до піднесення освітнього рівня руського народу. Тому й не дивно, що її заснування рахувалося одним із найбільш важливих починів після 1848 року і ставилося на рівні з "Народним Домом" та руськими кафедрами Львівського університету³⁷. На зразок "Матиці" створювалися і інші, літературні та наукові, товариства: у 1850 році – Общество читательне руське, 1868 рік – "Просвіта"³⁸, 1873 рік -Товариство імені Шевченка.

³¹ Зоря Галицька. Періодичне видання. 14:1849. С. 84.

³² Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 312.

³³ Зоря Галицька. Періодичне видання. 1:1854. С. 11.

³⁴ Зоря Галицька. Періодичне видання. 24:1850. С. 141.

³⁵ Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ, 1993. Т. 2. С. 330.

³⁶ Зоря Галицька. Періодичне видання. 3:1854. С. 34.

³⁷ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850–1895). Ч. 2. Львов, 1896. С. 50.

³⁸ Галичанин. Періодичне видання. 10: 1869. С. 160.

Не менш важливим почином "Матиці" була ідея створення читалень, що набули широкого розповсюдження, особливо по селах. У пізніших часах поширенням читалень зайнялася "Просвіта". Активну участь у їх заснуванні брали і священники, так, що церковна влада була змушена обмежити діяльність духовенства у громадських справах³⁹.

До 1848 року руське населення, в тому числі і греко-католицьке духовенство, мало цікавилось газетними виданнями⁴⁰. Створення "Галицько-Руської Матиці", а особливо заснування "Головної Руської Ради" і її друкованого органу – газети "Зоря Галицька", дало поштовх для розвитку української преси. У 50-их роках створювалось чимало періодичних видань (понад 10), метою яких було зацікавити читача літературою, наукою, історією рідного народу, політикою, господарством⁴¹. Після 60-их років з'являється і фахова література, починають видаватися часописи професійного спрямування (педагогічні, господарські), утворюються вже політичне окресленні газети ("Діло", "Слово", "Галичанин", "Друг" і ін.). Однак більшість цих видань існували доволі короткий період, а їхні редакції змушені були припиняти свою роботу через фінансові проблеми та надто малу кількість передплатників⁴². Причинами цього була важка економічна ситуація, брак освіти селян, існування цензури та високих податків. Ще однією причиною, що обмежувала діяльність періодичних видань, був їхній політичний напрямок. В 60-их роках руська література розпалась на дві течії: українофільську і москвофільську. Політична поділеність суспільства приводила до протистоянь між партіями. Редакторами більшості газет були священники, тому і вони теж були втягнуті в різні політичні дебати, а приналежність до різних політичних партій спричиняла різні непорозуміння між ними⁴³. Не зважаючи на короткий період існування та політичну заангажованість, газети таки впливали на виховання у галицьких русинів потреби друкованого слова.

Духовенство, розуміючи вагу періодики для розвитку світогляду, намагалось заохотити селян читати газети і книжки. Завдяки їх праці багато людей почало виписувати газети⁴⁴, а більш грамотні селяни читали їх у читальнях своїм односельчанам⁴⁵. Священники, окрім того,

³⁹ Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 79.

⁴⁰ Пчола. Періодичне видання. 7: 1849. С. 99.

⁴¹ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 30–31.

⁴² Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 287.

⁴³ Вахнянин А. Спомини з життя. Львів, 1908. С. 108–111.

⁴⁴ Новини. періодичне видання. 24: 1849. С. 99.

⁴⁵ Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчез*, 1:1993. Ч. 1. С. 78.

що самі виписували різні газети, часто поширювали їх безплатно серед парафіян⁴⁶. Вони були основними кореспондентами і передплатниками, а у більшості видань – і редакторами. Під впливом духовенства галицькі інтелігенти старались підтримувати розвиток руської преси та вважали своїм патріотичним обов'язком передплачувати хоча б одне видання (окремі священики виписували навіть декілька газет)⁴⁷.

Хоч праця редакцій залежала від економічної ситуації та матеріального забезпечення передплатників, однак кількість руських видань і тривалість їх існування зростали. Так, коли в 1857 році з 35 слов'янських часописів, що виходили в Австрії, лише три були руськими⁴⁸, то вже у 1896 році їх було 38, в тому числі і політичного спрямування.

Дещо складніша ситуація була з поширенням виданих книжок. Русини мали лише один книжковий магазин Ставропігійського інституту у Львові, тому їхнє поширення по цілій Галичині складало великі труднощі. Часто літературу висилали по деканатах, а вже звідти – по парафіях. Такий спосіб був занадто дорогий і тому більшість людей змушені були їздити аж до Львова за книжками. Саме для того, щоб чимраз більша кількість селян могла читати руську літературу, священики по селах заводили невеликі бібліотечки, що з часом мали перерости в читальні. Крім створення читалень і поширення друкованої продукції, духовенство дбало також і про наукову просвіту своїх парафіян⁴⁹. Окремі парохі, а також і семінаристи, писали різні наукові праці, створювали підручники та словники, закуповували книжки з-за кордону та поширювали їх серед народу⁵⁰, дбали про розвиток фахової літератури і т. п.

Однак усвідомлення того, що вони є духовними провідниками народу, накладала певний відтінок на їхню літературну працю. Розвиток політичних партій та виступ окремих з них проти церковного клиру⁵¹, змусили галицьких єрархів заборонити духовенству і вірним передплачувати видання антицерковного спрямування, зокрема газети радикальної партії «Хлібороб» і «Народ»⁵². Як протидію їх впливу, наприкінці 90-их років Андреем Шептицьким, тодішнім ігуменом монастиря василіян у Львові, було засновано нове періодичне видання для селянства – часопис "Місіонар". У такий спосіб Церква розпочала

⁴⁶ Зоря Галицька. Періодичне видання. 50: 1850. С. 297.

⁴⁷ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850-1895). Ч. 2. Львов, 1896. С. 709-710.

⁴⁸ Церковная Газета. Періодичне видання. 50: 1857. С. 397.

⁴⁹ Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 89.

⁵⁰ Вахнянин А. Споми́ни з життя. Львів, 1908. С. 45.

⁵¹ Дорошенко Д. Нарис історії України. Київ, 1991. Т. 2. С. 323.

⁵² Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 78.

боротьбу проти надмірної сполітизованості галицького суспільства⁵³. Те, що праця священників на видавничій царині не пропала, але принесла свої плоди, та що їм вдалося піднести культурний рівень селянства і розкрити йому значення газет, свідчить кількість читачів «Місіонаря». Лише за декілька місяців свого існування часопис налічував 16 тисяч передплатників-селян⁵⁴. Число нечуване на той час.

Як бачимо, греко-католицький священник другої половини XIX століття часто змушений був бути «въ одной особѣ позтомъ, богословомъ, историкомъ, естествоиспитателемъ, техникомъ, агрономомъ» та одночасно «составляти стихотворенія, писати розкази, запускатись въ філософскіи и богословскіи розсужденія, печатати научныи изысканія, и при томъ учить, якъ садити картофель, сѣяти пшеницу, розводити табакъ, пчелы»⁵⁵. Вся ця нелегка праця була спрямована до чітко визначеної мети – допомогти селянам культурно та матеріально піднятися. Розуміючи, що виконують лише місію посередника між міською інтелігенцією та селянством, священники все ж продовжували свою освітню працю на селі, незважаючи на те, що з часом їм довелося віддати провід громадськими справами у руки селянства та відійти від літературної та суспільної діяльності.

3. Господарсько-економічна діяльність

Знесення панщини 3/15 травня 1848 року надало нове спрямування діяльності руської інтелігенції. Селянство, отримавши давно омріяну землю, зіткнулося з проблемами, часто економічного характеру, які не вразі було самостійно вирішити. Невміння працювати коло землі, брак матеріальних засобів, втрата громадських пасовищ і лісів та ін. стали причинами виникнення багатьох негативних явищ у галицькому суспільстві. Частина селян, не вмюючи, а часто і не бажаючи працювати, почала продавати свої ґрунти, інша ж, не будучи вразі якось змінити існуючу ситуацію, почала зловживати алкоголем⁵⁶. Численні сільські громади розпочали дорогі судові процеси зі своїми колишніми панами, прагнучи повернути відібрані ліси та пасовиська⁵⁷. На вирішення цих та багатьох інших проблем була направлена діяльність Руської Ради⁵⁸. Оскільки більшість членів Ради була духовного сану, то й основний

⁵³ Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 96.

⁵⁴ Душпастирь. Періодичне видання. 1898. С. 85.

⁵⁵ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владеніем Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 696.

⁵⁶ Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 386.

⁵⁷ Дорошенко Д. Нарис історії України. Київ, 1991.Т. 2. С. 303.

⁵⁸ Зоря Галицька. Періодичне видання. 8: 1848. С. 31.

тягар просвітницької праці впав саме на них. «У XIX-ому столітті індустрія і торгівля Галичини були мало розвинені, незважаючи на її природні багатства. 90% мешканців проживали по селах чи у маленьких містечках»⁵⁹, тому основним завданням Руської Ради протягом усього періоду її існування було вирішення аграрних питань на місцях та в парламенті, куди вона посилала численні скарги громад на своїх дідачів. Посли-священники вимагали в парламенті розгляду питання сервітутів та створення окремої комісії, яка займалася б вирішенням спірних судових процесів. Вони перестерігали Державну Раду перед негативними наслідками щодо неправдиво відібраних земель⁶⁰ та добилися зменшення податків для селян. Руські парламентарії постійно вносили проекти економічної реорганізації краю, однак більшість з них була заблокована польськими послами⁶¹.

Члени Руської Ради проводили роз'яснювальні акції по селах, на яких висвітлювали основні аграрні питання. Робилось це і за допомогою друкованого слова (заклики, звернення, дописи в «Зорю Галицьку»). Пояснюючи значення і цінність землі, члени Ради, а по селах це робили парохі, закликали селян не продавати ґрунтів і не брати позик на свої земельні наділи⁶², тому що це приводило до нового типу узалежнення селянства – «грошової панщини». Також остерігали вони селян і від насильного повернення законних лісів та пасовиськ, оскільки це могло привести до непорозумінь з урядовими військами. Натомість Рада пропонувала селянам способи, якими можна було повернути давні громадські посілости, а також радила робити грошові складки та викупувувати ліси і земельні угіддя⁶³. Завдяки такій просвітницькій роботі вдалося припинити насильне захоплення селянами земель дідачів. Однак численні громади, бачачи, що пани не хочуть повертати громадської власності, розпочинали судові процеси проти них. Ці процеси були дуже дорогими та могли тривати багато років. У більшості випадків вони вирішувались на користь польських магнатів⁶⁴.

Важкий матеріальний стан більшості русинів спричинив появу іншого небезпечного явища – позичок або лихви⁶⁵. Більшість грошових операцій проводилась євреями, які, використовуючи неграмотність селянства у фінансових операціях, укладали вигідні для них договори

⁵⁹ Славуца Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 10.

⁶⁰ Сарбей В. Національне відродження України. Київ, 1999. С. 128.

⁶¹ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850-1895). Ч. 2. Львов, 1896. С. 252.

⁶² Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 325.

⁶³ Зоря Галицька. Періодичне видання. 13:1848. С. 55-56.

⁶⁴ Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ, 1993. С. 326.

⁶⁵ Зоря Галицька. Періодичне видання. 39:1851. С. 333.

та брали надзвичайно високі проценти⁶⁶. Такі позички приводили селян до повного узалежнення від позикодавців, а часто і до втрати майна. Бачачи такий невідрадний стан, Рада рекомендувала селянам створювати позичкові та ощадні каси по селах, зменшуючи у такий спосіб залежність селян від дідичів та лихварів⁶⁷. Коли ж євреї, зміцнивши своє матеріальне становище, почали скуповувати у поляків їхні маєтки⁶⁸, то члени Ради запропонували селянам на зібрані громадою кошти викуповувати власні села.

Низький рівень сільськогосподарських знань, часті неурожаї, невміння працювати на землі приводили селян до повного зuboжіння. Щоб хоч якось покращити таку критичну ситуацію, священники були змушені братися за освоєння агрономічних знань і ведення господарства. Будучи більше освіченими та цікавлячись новітніми науковими досягненнями, вони, працюючи на земельних ділянках та практичним навчанням своїх парафіян, прагнули покращити їхній матеріальний стан.

У першу чергу парахи старалися заводити по селах шпихліри⁶⁹, що мали захоронити селян від голоду. Другою справою була агрономічна освіта селян. Це була тривала і важка праця: селяни, звикнувши працювати на панщині, не вміли порадити собі коло власної землі, та, будучи забезпеченими з боку пана такими-сякими харчами, часто і не хотіли. Священникам доводилося, окрім загрозливого тиску з боку дідичів⁷⁰, долати ще й опір власних парафіян. Така клопітка праця духовенства з часом почала приносити плоди: селяни потроху навчилися обробляти землю та ходити коло свого господарства, цікавилися різними способами збільшення урожаю.

Духовенство однак ще довгий час мусіло провадити господарське життя своїх людей. Вони писали численні книжечки, брошурки, дописи в газети, в яких вчили основ ведення приватного господарства. Це був своєрідний «агрономічний лікбез». Періодичні видання того часу відображають усі напрямки такої діяльності. В них можна знайти пояснення значення гною для господарства; поради як ходити коло худоби і дрібного товару, яким способом краще його годувати, як забезпечити від різних хворіб; також навчитись правильно вирощувати сади, взнати що, де і як садити, культивувати та обробляти⁷¹; як

⁶⁶ Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 385.

⁶⁷ Зоря Галицька. Періодичне видання. 1:1851. С. 7.

⁶⁸ Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 74.

⁶⁹ «Комори, в яких зберігався надлишок зернових культур». Зоря Галицька. Періодичне видання. 99:1850. С. 636.

⁷⁰ Зоря Галицька. Періодичне видання. 75:1849. С. 449.

⁷¹ Левицькій І. Практична наука о садовництві. Львов, 1871. С. 78.

доглядати за пчолами; як правильно зберігати урожай, щоб забезпечити його від зіпсуття та багато іншого.

Не менше уваги приділялось духовенством і вихованню самих парафіян. Погані умови життя, низький рівень медичного забезпечення спровокували часті епідемії під час яких вмирало багато людей⁷². Тому священники вчили селян і гігієни. За їхніми порадами почали будуватися хати нового типу⁷³. Необхідною умовою таких будинків було відділення стаєнь і господарської частини від власне хати, де мали жити лише люди. Священники старались привити селянам охайність як у веденні господарства (чистота хати, подвір'я, колодязю, господарських будівель), так і у відношенні до власного тіла (частіше митися, переодягатися, доглядати за одягом).

Окрім функції агронома і вчителя, священники виконували також роль лікаря. Тому й не дивно, що в газетах того часу часто з'являлися замітки про те як правильно харчуватися, які є ознаки різних хворіб та яка їх профілактика, пояснювалось і лікарські властивості різних рослин та давались практичні поради щодо домашнього лікування.

Не оминали священники і питання економічного плану. Це було наука економного ведення господарства: як правильно, здорово, ситно, а головне дешево, прогодувати велику кількість людей, чим можна замінити основні продукти харчування, такі як хліб і картопля, особливо в часі неурожаїв, пропонувались різні рецепти страв як із звичних продуктів, так і з не зовсім поширених (мука з каштанів, страви з кінського м'яса). Давали вони поради в газети і господарського характеру: як зробити живий пліт, що потрібно садити, які дерева швидше ростуть і є кращі для опалення та охорони будинків. У них же отці рекомендували замінювати старі печі новими бляшаними кухнями (економія дров і більше тепла), вчили робити в домашніх умовах мило, дерев'яні свічки та взуття тощо⁷⁴. Намагались вони показати селянам також і загальні основи економічного виживання, пристосовуючи їх до складних умов даного періоду. Першим кроком такої науки було закладення шпихлірів та порада озирнутись довкола і подумати з чого б можна було мати користь, для того, щоб могли прогодувати свою сім'ю. Оскільки особливо важкою була ситуація в гірських районах, де було мало орних земель та складні умови

⁷² Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 271.

⁷³ «Вони були з високими стелями та великими вікнами, які відкривалися. Часто першим прикладом такої будівлі були школи. Селяни, бачачи практичність таких обійсть, починали будувати подібно і собі». Зоря Галицька. Періодичне видання. 99:1850. С. 636.

⁷⁴ Зоря Галицька. Періодичне видання. 99:1850. С. 636.

проживання, там священники радили населенню зайнятися промислом виробів з дерева, які можна було б продавати в інших місцевостях. Пропонували вони селянам займатися і торгівельною справою⁷⁵. Наприклад засновувати громадські магазини, якісь міні-фабрики, використовувати поклади корисних копалин. Багато громад того часу володіли соляними жупами, засновували кооперативи, старались використати багатства землі⁷⁶.

Взявши за основу гасла: «Просвіта. Тверезість. Процьовитість. Ощадність»⁷⁷, священники намагались привити ці якості селянам. Особливу увагу церковний клир звертав на поширення тверезості серед народу, що був привчений, часто насильно⁷⁸, вживати алкоголь. Знесення панщини, відміна пропінатції, поширення брацтв тверезості стали основними чинниками зменшення алкоголізму у суспільстві. Селяни, бачачи самовіддану працю отців, відчуваючи себе господарями власної долі та поступово усвідомлюючи значення освіти, старались викорінювати негативні явища з-посеред своїх громад. На багатьох хрестах, поставлених як пам'ятки знесення панщини, містились написи (такі як «свобода, тверезість, трудолюбіє»), що відображали їхні основні прагнення. Хоча пани не завжди дозволяли ставити такі хрести⁷⁹, вони однак набули широкого розповсюдження і залишались постійним пригадуванням щасливої події. Особливо спричинилась до зменшення пияцтва акція тверезості, яку проводила Церква⁸⁰. Заснування по селах брацтв тверезості, дотримання селянами прилюдної присяги стримання від алкоголю, просвітницька праця духовенства, стали причинами занепаду багатьох корчем та виїзду євреїв-шинкарів із сіл до міст⁸¹.

Якщо в селах основну економічно-просвітницьку роботу проводили священники, то в містах такою діяльністю займалися різні товариства (Товариство господарське, агрономічне, ремісниче об'єднання «Зоря» та ін.). Вони старались засновувати професійні школи, де діти могли б навчатися різних господарських професій (рільнича та ремісничі школи, різні бурси). З розвитком торгівлі та промисловості русини старались створювати свої економічні заклади⁸², прагнучи таким чином

⁷⁵ Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 79.

⁷⁶ Галичанин. Періодичне видання. 23:1862. С. 172-173.

⁷⁷ Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 95.

⁷⁸ Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 386.

⁷⁹ Зоря Галицька. Періодичне видання. 53:1849. С. 315.

⁸⁰ Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 287.

⁸¹ Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 29.

⁸² Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 79.

унезалежнитись від поляків і євреїв, що наприкінці XIX століття почали набирати фінансової сили. Такі заклади, як «Дністер», позичкові каси, ломбарди, страхувальні контори стали основою економічного піднесення руського суспільства⁸³. Завдяки їм наприкінці 90-их років створилась стійка сітка економічних установ, що допомагали селянам ставати на ноги: Дністер, Народна Торгівля, Сільський Господар, Крайовий Кредитовий союз, молочарські кооперативи і інше⁸⁴. Немало праці для їх заснування та успішного функціонування доклали священики.

Ще одним, не менш важливим, напрямком праці священиків була соціальна опіка найбільш нужденними членами суспільства (бідні, хворі, сироти, вдови). З їх ініціативи в окремих місцевостях створювались лікарні, притулки для бідних, різні заклади для хворих людей, наприклад школа для сліпих⁸⁵. Вони відвідували в'язниці, опікувались вдовами та сиротами. За їхнім почином було створено багато пансіонів-інтернатів та промислових бурс, де проживали бідніші діти⁸⁶. Такі установи надавали можливість своїм вихованцям отримати знання, що мали допомогти їм знайти працю. Частина цих закладів займались вихованням дівчат, навчаючи їх різних жіночих професій та дбаючи про те, щоб вони змогли себе утримати у разі незаміжжя⁸⁷.

Багато допомагали світським священикам миряни. Більшість бурс, пансіонів та добродійних закладів існували завдяки фінансовій підтримці світських людей, чиновників та вчителів⁸⁸. Частина дітей, що в них навчалися, утримувалася коштом світських об'єднань, а також митрополита⁸⁹. Руські товариства старалися допомагати людям виживати у складних економічних умовах, навчаючи різним декоративно-прикладним професіям та забезпечуючи їх працею (Товариство Пань Руських, Общество ізделія церковних риз, Народний Дім та ін.).

Чернецтво теж перебрало на себе немалу долю провітницької роботи. Окрім викладів у школах, монахи-василіяни стрались про заснування невеликих бурс в яких утримували і навчали хлопців (дяківська школа у Гошівському монастирі, притулок та бурса для бідних дітей у Бучачі)⁹⁰.

⁸³ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 631-633.

⁸⁴ Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 291.

⁸⁵ Зоря Галицька. Періодичне видання. 51:1850. С. 302.

⁸⁶ Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 404.

⁸⁷ Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 681-684.

⁸⁸ Там само. С. 502.

⁸⁹ Душпастирь. Періодичне видання. 5:1897. С. 215.

⁹⁰ Зоря Галицька. Періодичне видання. 73:1850. С. 435.

Особливу харитативну місію проводили і монахині. Якщо василіянки були в основному задіяні у навчальних закладах, то служebниці мали своїм прямим обов'язком працювати там, де була найбільша потреба⁹¹. У дитячих захоронках служebниці доглядали дітей, виховуючи їх у християнському дусі, навчали дівчат рукоділля та викладали їм основи основи правильного господарювання і догляду за членами сім'ї. Займаючи у такий спосіб дітей, сестри вивільняли їхніх батьків, що були змушені весь час тяжко працювати, від турботи про залишених вдома дітей. Своєю працею вони допомагали також і священникам, що не могли лише своїми силами охопити всі ділянки життя на парафіях. Особливою місією служebниць було духовне виховання селян. Сестри збирали людей у церкві, де читали їм духовну літературу, навчали віри і молитов. Вони допомагали отцям провадити реколекції, що численно відбувалися по селах. Не оминали монахині і праці з хворими та вмираючими, гартуючи їх духовно. Частина служebниць проходила практику у міських лікарнях, щоб потім мати змогу працювати у повітових лікарнях⁹². Сестри вчили людей як правильно користуватись медикаментами, самі збирали лікарські рослини та готували з них ліки, допомагали доглядати за хворими. Часто під час епідемій сестри, прийшовши до хати хворого, змушені були провадити господарство (прати одяг, варити їжу, годувати худобу) і займатися цілим домом⁹³. Ця важка праця служebниць винагороджувалась сторицею: селяни горнулися до них, часто називаючи їх «дїтьми Божими», а багато українських дівчат вступали до згромадження.

Завдяки кропіткій праці вдалось покращити епідемічну ситуацію по селах, навчаючи людей основ медицини; заохотити селян провадити господарство, поступово викорінюючи пияцтво та недбальство; піднести моральний стан пастви, активізуючи їхню побожність. Немало до цього причинилася тісна співпраця священників, чернецтва і світських людей, що допомогла селянам впевнитись у своїх власних силах, розкрити свої можливості та зорганізуватись до праці з метою піднесення матеріального добробуту.

⁹¹ «Перша Конституція Згромадження так окреслює апостолят сестер у світі: їхнім завданням буде... засновувати захоронки, тобто дитячі садки для малих сільських дітей; доглядати по селах недужих й убогих, їм прислуговувати й приготувати до побожної смерті; спільно з сільським народом трудитися і працювати; у неділі й свята читанням життя святих й інших духовних книжок виховувати нарід і заохочувати до служіння Богові, даючи йому собою приклад служіння Богові, даючи йому собою приклад християнських чеснот і трудолюбивого життя». Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 35.

⁹² Душпастирь. Періодичне видання. 23:19898. С. 182.

⁹³ Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 36.

ВИСНОВКИ

При опрацюванні теми даної монографії, для переосмислення фактів та їх оцінок застосовувався порівняльно-історичний аналіз та критичне опрацювання літератури. На підставі джерел, найважливішими з яких були історичні монографії, спогади священників та статті в журналах даного періоду, випрацювалося ряд особливих висновків. Серед них на особливу увагу заслуговують дослідження причин, які спонукали греко-католицьке духовенство взятися за громадську діяльність; висвітлення соціальних аспектів у політично-просвітницькій діяльності священників; окреслення основних напрямків суспільно-культурної та освітньої праці світських священників та чернецтва; охарактеризування досягнень духовенства у видавничій та господарській сферах життя.

Досліджуючи політико-соціальну проблематику Галичини в другій половині XIX століття, на загальносуспільний простір виводиться панорама, яка показує важливість революційного пробудження національної свідомості а з нею і поступової активізації громадського життя галичан. Поштовхом до національного відродження стали революційні події 1848 року в Австрії та «Весна Народів» в Європі.

Прийняття конституції відкрило для духовенства краю нові можливості праці для свого народу. Тому важливою складовою діяльності Головної Руської Ради та її місцевих філій, керованих греко-католицькими священниками, було добитися у парламенті і в місцевих органах влади прийняття законів та ухвалення рішень, що могли покращити матеріальний добробут простолюдю.

Особливий наголос скеровано на зусилля, які доклали священники до активізації світської інтелігенції. Співпрацюючи з нею у Руській Раді, вони поширювали коло її діяльності і на інші ділянки. Збираючись на різних конференціях, проводячи різні підготовчі курси, засновуючи громадські товариства та культурні об'єднання духовенство допомагало формуватись новому поколінню освіченої руської інтелігенції та всіляко підтримувати його розвиток.

Окремої уваги заслуговує літературно-публіцистична активність греко-католицьких священників. Беручи участь у виданні різних часописів та газет, вони займалися розширенням світогляду своїх парафіян, сприяли піднесенню освітнього і культурного рівня, вчили самим оцінювати тогочасні події та залучали до самостійної громадської діяльності.

Працюючи на господарській ниві, священники допомагали селянам відроджувати давні традиції українського землеробства та одночасно показували їм нові здобутки сучасної агрономії та рільництва. Вчили вони також і базових знань економічних стосунків та пропонували різні

способи подолання матеріальної скрути, голоду і хворіб. Окремою опікою душпастирів користувались люди соціально незахищені. Священики старалися про створення для таких осіб притулків, благочинних закладів, бурс та пансіонів. Не оминали вони і праці у в'язницях і лікарнях. Особливу допомогу у такій праці надавали монахині, зокрема сестри служебниці.

Як бачимо, діяльність греко-католицького духовенства Галичини другої половини XIX століття була спрямована на соціальне покращення життя українського населення. Виховуючи, навчаючи та працюючи з людьми, вони допомагали творити нове українське суспільство. Сприяючи формуванню світської інтелігенції, духовенство підготувало собі зміну в проводі громадсько-політичним життям, зменшуючи свою активну діяльність у суто політичній сфері і акцентуючи на духовно-етнічних аспектах свого служіння.

Праця духовенства доби австрійського панування на суспільній ниві і вміння вчасно відійти від світської діяльності може послужити моделлю для УГКЦ в сучасних умовах, коли перед духовенством знову постає проблема поєднання у своїй діяльності душпастирської опіки і активної громадянської діяльності.

АНОТАЦІЯ

Не зважаючи на стабільну динаміку зацікавленості науковців окресленою проблематикою, роль, важливість та соціальна активність Католицької Церкви в цілому, ще ніколи не знаходили своєчасного та належного висвітлення у науковій літературі. Одна з причин дослідницького вакууму, це надзвичайно радикальні та швидкі зміни світової політики, в ногу з якими, керуючись принципом *«Ecclesia semper reformanda»*, намагається йти і Церква. Позаяк політична гамма є більш приваблива, панорама церковного життя Української Греко-Католицької Церкви залишається мало дослідженою.

Дослідження життя населення Галичини другої половини XIX століття в Австро-Угорській імперії показує поступове пробудження національної свідомості, а з нею і активізування громадського життя. Поштовхом до національного відродження стали революційні події 1848 року в Австрії та «Весна Народів» в Європі. Прийняття конституції відкрило для духовенства нові можливості праці для свого народу. Тому важливою складовою діяльності Головної Руської Ради та її місцевих філій, керованих греко-католицькими священиками, було добитися у парламенті і в місцевих органах влади прийняття законів та ухвалення рішень, що могли покращити матеріальний добробут простолюду.

Основними доробками, що присвячені питанню соціальної доктрини Католицької Церкви, є праці зарубіжних дослідників. Проте, вони лише частково зверталися до цього питання, а не вивчали як основну проблему. Нині відсутні публікації вітчизняних науковців, які б повністю висвітлювали зазначену проблему. Новизна даного дослідження полягає у висвітленні особливостей соціальної активності Української Греко-Католицької Церкви в умовах політики Австро-Угорської імперії.

Література

1. Заклинський А. Записки Алексея Заклинського приходника Старих Богородчан. Львовь, 1890. С. 38.
2. Зоря Галицька. Періодичне видання. 1:1848. С. 1–2.
3. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 310.
4. Сарбей В. Національне відродження України. Київ, 1999. С. 123.
5. Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 285.
6. Зоря Галицька. Періодичне видання. 3:1849. С. 14.
7. Зоря Галицька. Періодичне видання. 99:1850. С. 636.
8. Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 52.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ, 1993. С. 331.
10. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1771-1850). Ч. 1. Львовь, 1896. С. 331.
11. Зоря Галицька. Періодичне видання. 9:1849. С. 53.
12. Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX. В: *Ковчег*, 2:2000. С. 115–148.
13. Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 13.
14. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 265.
15. Заклинський А. Записки Алексея Заклинського приходника Старих Богородчан. Львовь, 1890. С. 119.
16. Вахнянин А. Спомини з життя. Львів, 1908. С. 42.
17. Зоря Галицька. Періодичне видання. 5:1848. С. 19.
18. Новини. Періодичне видання. 8:1848. С. 29.
19. Зоря Галицька. Періодичне видання. 10:1849. С. 58.
20. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850–1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 64.
21. Новини. Періодичне видання. 3:1849. С. 10.
22. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 222-323.
23. Заклинський А. Записки Алексея Заклинського приходника Старих Богородчан. Львовь, 1890. С. 117.

24. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 412.
25. Душпастирь. Періодичне видання. 23:1890 С. 733.
26. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 1. Львовь, 1896. С. 276.
27. Зоря Галицька. Періодичне видання. 64:1851. С. 21
28. Душпастирь. періодичне видання. 1:1892. С. 16.
29. Пчола. Періодичне видання. 8:1849. С. 123.
30. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 42.
31. Зоря Галицька. Періодичне видання. 14:1849. С. 84.
32. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 312.
33. Зоря Галицька. Періодичне видання. 1:1854. С. 11.
34. Зоря Галицька. Періодичне видання. 24:1850. С. 141.
35. Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ, 1993. Т. 2. С. 330.
36. Зоря Галицька. Періодичне видання. 3:1854. С. 34.
37. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 50.
38. Галичанинь. Періодичне видання. 10: 1869. С. 160.
39. Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 79.
40. Пчола. Періодичне видання. 7: 1849. С. 99.
41. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 30-31.
42. Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 287.
43. Вахнянин А. Спомини з життя. Львів, 1908. С. 108–111.
44. Новини. періодичне видання. 24: 1849. С. 99.
45. Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 78.
46. Зоря Галицька. Періодичне видання. 50: 1850. С. 297.
47. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 709-710.
48. Церковная Газета. Періодичне видання. 50: 1857. С. 397.
49. Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 89.
50. Вахнянин А. Спомини з життя. Львів, 1908. С. 45.
51. Дорошенко Д. Нарис історії України. Київ, 1991. Т. 2. С. 323.
52. Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 78.
53. Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 96.
54. Душпастирь. Періодичне видання. 1898. С. 85.
55. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 696.

56. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 386.
57. Дорошенко Д. Нарис історії України. Київ, 1991. Т. 2. С. 303.
58. Зоря Галицька. Періодичне видання. 8: 1848. С. 31.
59. Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 10.
60. Сарбей В. Національне відродження України. Київ, 1999. С. 128.
61. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 252.
62. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 325.
63. Зоря Галицька. Періодичне видання. 13:1848. С. 55-56.
64. Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ, 1993. С. 326.
65. Зоря Галицька. Періодичне видання. 39:1851. С. 333.
66. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 385.
67. Зоря Галицька. Періодичне видання. 1:1851. С. 7.
68. Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 74.
69. Зоря Галицька. Періодичне видання. 99:1850. С. 636.
70. Зоря Галицька. Періодичне видання. 75:1849. С. 449.
71. Левицькій И. Практична наука о садовництві. Львовь, 1871. С. 78.
72. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 271.
73. Зоря Галицька. Періодичне видання. 99:1850. С. 636.
74. Зоря Галицька. Періодичне видання. 99:1850. С. 636.
75. Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 79.
76. Галичанинь. Періодичне видання. 23:1862. С. 172-173.
77. Химка І. Українська Греко-Католицька Церква і національне відродження. В: *Ковчег*, 1:1993. Ч.1. С. 95.
78. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 386.
79. Зоря Галицька. Періодичне видання. 53:1849. С. 315.
80. Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 287.
81. Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 29.
82. Грицак Я. Нарис історії України. Київ, 2000. С. 79.
83. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 631-633.
84. Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 291.
85. Зоря Галицька. Періодичне видання. 51:1850. С. 302.
86. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 404.
87. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 681-684.
88. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владенієм Австрії (1850-1895). Ч. 2. Львовь, 1896. С. 502.
89. Душпастирь. Періодичне видання. 5:1897. С. 215.

90. Зоря Галицька. Періодичне видання. 73:1850. С. 435.
91. Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 35.
92. Душпастирь. Періодичне видання. 23:19898. С. 182.
93. Славута Д. Молитва і служіння. Торонто, 1996. С. 36.

**Information about the author:
Tsykhuliak Ivan Mykhailovych,**

Candidate of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Social
and Humanitarian and Fundamental Training
Zhytomyr Institute of Interregional Academy
of Personnel Management
26, Peremohy ave., Zhytomyr, 10003, Ukraine